

1-92*

1192
3/21

P.P. 1-92 21/10/38

K13/21

K13/21 1

~~Indaka
24/11/38~~

Induna yase Madulani

ypd.
7/11/39.

Ku-seyindaba enkulu ku
ma dilane ngoba ayika tho
la kali indoda ingaba indun-
a. Nonna mmungane u loti
angane eseyibike kakhulu
ekhosi emnyama ukuthi
uyagula akasena mandla
shaphatha manjena. Ununtu
akathola kali. Abantu oku-
ybona bayalandula. Schwe-
njiwe umklango emunzi
kodwa akuthola kalimuntu
nabantu abaphelile ukuyo
khetwa ununtu abantu
thandayo. Amacala asaloku-
ethetwa uyena uSotlanga-
ne. Kwake sengathethu kuyo
khetwa kwababa khunga
abantwana bayalandula ku-
ke kwa khetwa uGala-nye
khomo naye futhu wazila-
ndula impela kuze kube

manjena seku khetwe u
 nfo wabo ka lotlangane u
 sobuya sumatude ukuba apha
 the kodwa naye u besayela
 ndula. Into kanombango okho
 na. ngoba no lotlangane
 ugulanjena bamuleja uma
 kushimo ngenxa yabo ukuduna
 lobu. sekuyivele kani ngi
 enkosiini emnyama kufunwa
 yena umuntu. Ubebu unyoka
 Indawonde uyafuna ukuba
 ynduna kodwa abantu abo
 mpuni ngoba umuntu eyishi
 nga. U bala linye yena uye
 the ngoba kukhona abantu
 abamusolayo ukuthi aha
 ziva yalwa unyokazane ye
 na the naye wabona ukh
 thi lesekhlundla asina bu
 mubungela. kuvela yimpi
 njena aykhonduna emadula
 heri. ngoba no lotlangane

1-92*

s. (119)

K13/21

uyagula. Ubo buya ubeyipho
 yisa naye too lakwa kutumim
 kwathungokugula kwasokha
 ngane kwakugala wabuyaw
 a emusebenzini ukuba
 azombambela. wabuya
 wayeka ukusebenza. kwathu
 angasinda wahambafuthu
 waye emusebenzini. Manjina
 futhu uyena eshambela
 kusotshangane omthethela
 namadla. uyena nomu
 hambela komukhulu. Phoke
 nabantu sebekhetha senga
 thi kungawuyena induna.
 Phoke ukubekwa komny
 nyane emadlaneni ku
 nomlomo nomusindo na
 bantu bafuna ukuxaba
 na ngalendaba. kwaxa
 malala akwelenga umu
 sindo. kwathu uma ku
 khushwa ukusenzwa kwa

tula. Amadoda asemadula
 ueni asaye athukutheli
 sa inkosi emnyama. Aba
 nye bafuna umnyama
 abekwe kwabakwa shezi.
 kuyagisa ukuthi amadula
 nere sngodi euncane inkosi
 ilindele abantu ukuba ba
 zikhethile bona induna
 ukuba yesgodi eskhulu
 ngabe zikhethela yona induna
 njengase lshkane yakhethela
 yona induna noma
 ngaphume lelanga njena
 ukukhetha umuntu emthanda
 ndayo. Kodwa ubala huye
 ukhomo waye khethwe siyona
 inkosi nabantu babema
 dulaneni ukuba abeyini
 nduna ngoba nakwinye
 una yamcala ase inkosi u
 yena situnywa naseyindu
 neni una inkosi inomubho

K13/21

8 (119)

Indlalw ka 1932 -- 1934

Amacumi ayengasena thintu
 ukuthi izulu lisayophunde
 lincuthu. Izinkomo zayfa
 ubuthaphuthaphu. Ezimbuzi
 ezazingcono nomama nayo zazi
 fanjina. Kwaphela izihla
 hla, aleyo naleyo udoda yaplu
 ma nebaso ukugalela iji
 nkomo zayo. Kwathi kanti
 zase zihlala ngaphakathi
 emgashweni akwasiza lutho
 baphela utshani nakhona.
 Kwathi nomama umlungu
 u womgasho esememezele
 ukuthi izinkomo mayphi
 emgashweni. Bazhli
 pha ibusuku abantw
 bayintshontshisa ngapha
 kathi. Kwathi ezalayo kw
 ayizona ziphilayo. Akwabe
 kusalungwa ngoba izinkabi
 zibabalala lomisile nequlu

Kwathu nangaphakathi
 emgashweni amazi awa
 thola kala kwaphulwa &
 ngokuyiva emphofana moirini
 kakhona kwase kumzi ji
 ziba. kuthola kale yinhlazi
 zifile ngendaba yelanga ka
 khulu ngo 1933. Nombhulane
 usemnikqi imalaria fever. kwan
 thuh amakholwa aphuma
 yindawo ngezindawo ngamaso
 to ngamasonto ahlangana eji
 ntabeni, kodwa akubona ka
 langa tutu. kwaze kwaphu
 ma abamhlophe nabo bayo
 khona yintabeni phinde ak
 wabona kala tutu. kwathu
 ngelikhade umuntu engasa
 zi wethuka elibona lina
 kwathi musulwana lina
 laqedela emphakleni. Abanye
 akusalanga tutu eyibayeni
 Abanye njalo kwasala mphe

(119)

K13 /21

Abantu amanye basebewa
 thola mphofana moorover
 umuntu avuke khuseni aye
 abuye emini. Zinkukhu kw
 ase kuw kona kudla kwa
 thw kanti amakhoskazi a
 mabayi awayidli inkukhu
 kwamsonkhwana eyikhu
 mbula layo. Kwathengisa
 izinkabi eziningi kwaba
 nye befuna amasaka
 ezinkangala. Zayngatheng
 wangemali elingenezona
 kwase kuwukuzi lahla
 njena. Umuntu ebona izi
 ngane zikala ylanbile. Zi
 nja zaphuma emakhai
 nya zadla izimbayi nezinwa
 zabantu ezintabeni. aban
 ye bazi bulala / khona
 Clapho. Kwaphuma koskazi
 kwaphuma ndoda kwazi
 wa ezinkangala ukuyofu

umusebenzi. Abaninzi
 bathutha bayokhonzwe
 naphulazini. Abaninzi ba
 shaga amasaka ombila
 ezitholo oranamhlanjina
 abanye basa sebenzela
 loho. Kwakunwazi ukuba
 onazi izingane ziva ziqale
 ka esikalweni ngendaba
 yendlala. Kwabeta ama
 sela. avula izindlu zivali
 we. Ushwala babungana
 kho. Izimpi ezikhona na
 mhlanjina zayungasa bonw
 a. Akheko waye esacaba
 nga ngokulwa yilowo nalo
 wo waye esabanga iswa
 ngalena. Kwaphuma izi
 ngane ezincane zayo sebenza
 kwakuphulwa ngomucik
 wikhulu. nanga matolo
 fiza nezithelo zavehlane
 imikhivane nama thuto.

s. (119)

K13/21

U Mndayi Mucumu

U Mndayi indodana ka
 Siayisa. wakhe ngapheshe
 ya kwe mpofane Mooli Kues.
 Mkhomile kubelungu. U na
 makhosikazi, amabini.
 Isidoda idumile ngotaka
 kwayo kakulu isidoda
 isinejimu ekhanda, ko-
 dwa nana mhlalwa isalwa.
 U Mndayi unabantu aban-
 ningi ababulala. Kuthi
 na, khona manje eela
 elseli wabulala umpho ka
 Ndawonde ngoba eshele
 kunina. Umpho ndawo-
 nde waye ngesheli. Umpho
 ni waye, thekula njena ku-
 minda ka Mndayi. Kuthi uku-
 ba abane waye waku-
 ya nomina kwazisa ukuthi
 unina akamsheli komu-
 nto.

K13/21

(119)

lwethula uMndayi inga
 thir uxalile kanti uyalwa
 impela. Kwaphuzwa kwaze
 kwahlwa. Umndabu ndawonda
 use phuma ealelia ecom
 anga ukuthi umndayi use
 xalile, kanti kulapha ese
 lwa naye. Use memela impi
 ngoba semazi ukuthi umndabu
 shinga. Waye ngaziphethe
 izinduku waye hamba nge
 zandla evela emasebenzini
 the uma ifile impi isimu
 dumela isimushaya ize umu
 bulale. Umndayi yera waye
 ngekholapho. Umndabuyi
 impi sekuzwa kala ukuthi
 uMndayi usebulele umuthu
 yathukuthiela indodana ka
 mdabu ndawondo. Ipa banj
 wa karinginingo isusa impi
 ngoba phela uMndabu wayene-

(119)

K13/21

zingane eziningi impela
 zabafana nomantombazane
 Manamhla iseneqwebu, iya
 thanda ukulwa. Umnday i
 ushule abafowabo ama
 do dana ka ilayisa, ethu ora
 ka yekhe lohu kodwa a ka
 vumhi. Ukwaba shaya futu
 induna izomela yigathongo
 lutlo kuyena. komuntw e
 mpeleni usengogungilema
 nye ngoba namadodana ake
 asehamakhosukazi. Uthena
 ukuba ashaye induna wa
 boelwa. kwathuwa ngangq
 le engumntwana wentsosi
 ashaye umuntw enge
 nasoko naye. Ukwathu
 la yibongo:-

yibongo.

Indlovu ayidunwa zinduku,
 Indlovu shwagabile madu
 ndundu,

Umpor dozanila enjeni,
uhlaba zihlangene avizile,
ngoba wahlabana kwandoda
wahlabana kugala ku
wabanye. Udumazigugu
ngoba udumaze uyise emu
buka embonga, Andaba
akabulali iyavizile, unhlala
vana zimbele umlilo. Kwa
sha izalukazi namakhehla,
unogalela umhlala ngoba
egalele ku yisi indlela yo
mela. Uvenwane aluma
bala zibadu ngibengyaluthu
ntalwa kwagabala. ~~U~~phuzo
manzi engoma bakhexa imi
loms. Uhlabula manzi ngoba
angoba umpe iphelele. Ujikijela
izinzwa emnyango, avale
ngazo. Usundiza uyise embe
hile, aye amufake ezungom
yezindles. Undlovu aydinwa
zindulu.

s. (119)

X13/21

Uhuggoka.

Amantombazane, Amantomba
 zane avunula ngeyngcibazaw
 nanga mabayi awo. Yngciba
 lezi zenziwa ngewuli nangama
 sakane kufakwe ubuhlatu
 ngenzansi ekugameni kwawo
 lamasaka newuli kuphutha
 kahle bayazemela boru. ba
 faka nonomndindi umawu
 ba mgekho. Ingciba lena, ayi
 fakwa ijikehli ivamise ying
 aneni ezincane. ^{ma}Ushithu awa
 ma ukufaka onomndindo
 nama bayi. Amabayi ba
 yawa thenga bawafake ama
 futha engulube. ukuzefunda
 malise angashehli ukunge
 nela umawu lina iyulu. A
 gagxwa entanyem. Nobuhla
 lu ziyabufaka entanyemina
 khaweni obenzuwo kahle

K13/21 (119)

zuyayifaka mali nazo ekha
nda nezoggoza futlw. zuye zigqise
embaleni ngamashoba ng nje
ngezinsizwa. Ziphatha izinduku
ezinezi ggoza nezamashoba uma
yizo gida, zigide ngazo. Uma kwe
mukwa zhamba ngomzimba
zonke zingafakilutho zifake yi
ngciba ezincanenjena ngaphambi
le kuphela.

Uma intombi isizo canguza
yeluka isicelo ifake nesidwaba
sezimbuzi. Yona ingabe usenza
njenge zinye iyahlompha abase
muzini.

Amakhoskazi anezicelo wonke
kuwumuntlho loko kukhombwa
umehluko ezintombu nase
zikehlani namakhoskazi
nawo amakhosi-kazi ayawa
gqoka ama bayi afake izidwa
ba wonke.

(119)

K13/21

Izidwaba lezi ziyakhandwa
ngey khumba zezinkombo nezezi
ntondolo. ziyashukwa kugala.
izikhumba abathize abaku
fundele bese zikhandwake
izidwaba. zinemali emngi
uma zithengiswa. Abazenzayo
cshwama banothile ngoba
izidwaba sibiza u/51. noma
u/15f.

Izicatshulo zabo, zingcabulelo
zakhiwa ngezi khumba zezinko
mo nanga masondo emoto.
Uma kukhandwa ngecabu
lelo, aya cwilwa kugala
isikhumba bese shushwa
sisekelwe einyaweni zomun
ntu. Zikhandwa noma
ngawubani akukhethelwe
muntu. Nezemoto ziyathengwa
amasondo emoto. Asikelewe
einyaweni lomuntu Afakwe
amafovi.

K13/21

(119)

Okunye okufakwayo ingobq
 ukusenge ngisho nengane
 ezalwe. Inzombi ngenzwa
 nomakoti bafaka amabe
 ngele ezandleni.

Inkoshazi uma isibele
 thile ifaka ixama ibam
 be isisw eenga webeki kuze
 kuphela izinyanga ingali
 hlumule. IXama leziwa
 ngobublatu lithi alfanene
 bade. Umakoti uma con
 nule ufaka izinsombi, nezi
 nye izikhumba zinye izi
 nyamazane. Afake nesidwa
 ba, sakhe. Umkwenyena
 naye uyavunula ngezinsombi
 nangezinye izinkhlobo zizikhu
 mba zinyamazane. nye
 ehluke hwezinye izinsombi.
 Uziyane ufakwa abarumza
 ne bodwa.

(119)

K13/21

Ukugqoka

Amadoda agqoka ama
 beshu kanye izinsizwa, naba
 fana. Ama beshu awafani
 kukhona futu awenziwa
 amade imine. hawoke atha
 ndwa izinsizwa. Akhiva nge
 zikhumba zezimbuzi nange
 zinsimba nangezikhumba
 zamankomane izinkomaba
 thanda kakulu awenziwa
 mayane anombala omhle
 bavunule nangezimbuzi
 kuvamise izenziwa ukh
 vunula kanzalo zondzisa
 sebenza eloli lepho izinsimba
 zithola kala khona.

Amabeshu lana akhiva
 abanye abantu abakuhle
 le loko babiza izihlanu
 zosheleni ngawo. Phoke abo
 naye njalo babiza ngaphansi
 kubamba ngokuhlulana

(119)

K13/21

kwama beshu, nangobu nya
nga kabantu. Uma kungayi
wardawo bavunula ngama
beshwana njena, enyuwe nge
zikhumba zezimvu. Uma beya
kwehela bavunula ngathize a
mhle noma kuyobukwa. Kukho
na okunye iindizwa eyovunula,
ngoko. Ubuhlalu zigqize ngabo
isoka libona kala ngoko ukw
qize kakhulu entanyeni nase
mbaleni nasekhalweni.

Ubuhlalu bulungiswa (zi)
(nziwa) ngisho yintombi zilungi
sela ama soka ayo. Uma ma
zwa ingena ntombi ayovunulika
hle ngoba ayinamuntu oyeenze
la ubuhlalu bokuhloba. Ku
wumusebenzi ukulungisela ama
soka iigqizo ngoba nobuhlalu
buyatlangwa. Kuthungwe ngo
kotini wokulungisa.

nama doda amadala ayavu
 nila kanjalo uma asagonywa
 kukhona okunye futhu oku
 fakwa izinsizwa yigqizo ezenziwa
 ngamashoba eynkomo nawa
 mabashi nange misila yeyumbu
 zi. hoku kufakwa embaleni
 kuphela. Entanyeni kufakwa
 nama phasi ezwa ngobuhla
 lw. ~~shela~~ eintombini.

Eswini babophe ngama
 (sheet) bathenga amayadi
 amhlophe esitholo babophe
 ngawo. Bafake nenitshaya
 bo. Umtho yathengwa ngo
 sheleni (1st) kulaba abawo
 khayo. Umtho ufakwa emu
 canyweni phambili. kwezwa
 ama khela ihakhlw. Nezi
 usigwa uma zigo gida.

Ekhanda bafaka osheleni
 imali. bayobose yumbobono
 zuka no ntiki nezundibiliso

K13/21

hoku kuyakhuma abanye
 babo futli. bese bekuthenga
 sa. Bafaka nezimpephe
 kanye nezigoza zakhuwe nge
 yinsiba zanyamazane. Ezindle
 beni kuyabotshoza kufakwe
 umhlango. Uyanqunywa uli
 ngani elwe kuzono. Sekhulu
 na eanye ugaza abazi faha
 yo, bakhanga eboli zimhle
 kunegomhlango.

Uma kuyaliwa bavunula
 ngenye indlela. Bafaka a
 ma beshwana njena bese
 be goka izipluku zabo ba
 zibophe okhalweni ngamatane
 zuka ehombe. Inomucelo
 eyahlwe ngowo entanyeni. hoku
 kwenza kubimbela inyama inga
 sheshu ukugwazeka. Abanye ba
 faka ama-gogo eziwe alingane
 eifubeni, nezigozo samagozo

s. (119)

K13/21

Uhuggha kwama
khohwa.

Amakhohwa akulendawo
awafani namanye amakho
lwa ngoba ienzo zawo zasafana
kakhulu nokwama beshu
Amadoda afaka amabulu
kwe amad ngenizwa futhi
kodwa lama bulukwe awawa
shwa asaba namafutha nje
ngoma bayi amagaba. Kama
shembe asaba namafutha kug
kubekwe ngcono amabantu ngoba
wona abawo faki njalo. Balwa
gqoka unali makhaza kuphela
Namanye amadoda akhamba
ngeziso awashiye amahembe
afake amabulukwe kuphela.
Ngenizwa futhi ziyakwenza
loko. Umaziya empini zifaka
amafushano ykhona ziyokwazi
ukugijima. Uma ungekho elifusha
ne afake ibeshu

K13/21

Nomma beqohe amaryidi
 abazi faki izicathulo. nomma
 beya esontweni bahamba nge
 zinyawo. kundu ku azisali nomma
 kanjani nomma beya esontweni
 bayazi phatha ngoba besaba
 ukuthu bazoshusha izithazabo
 endleleni bengaphethi lutho otu
 njenge nduku, kakhulu uma be-
 ka bene nezinye izigodi. Luthu izinsi
 ywa zhamba ngamhla nomma nga-
 ningi ngoba yesaba ukuthu ba-
 zazi shaya abanye abafana.
 Zikhwenza kakhulu uma zesh-
 cla izintombi. kaphohe zephatha
 nama hawu zhlome mpela
 ngoba zhamba izinsuku yini
 ngi zingaziwa ukuthi zasbona
 phi. Nomma usigonywe ibona
 kala nge duku libomvu ekhan-
 da esigqokweni sayo maziwa.
 heyo uma iya entombini zhamba

119

K13/21

ngokucasha njalo ngabonwa
nentombi iyalefihla isokakayo
izitheni zalo.

Intombi namakhokazi la-
ba, nabo izingubo zabo ayifaka
a amanzi. zongcola ngaphesvu
kwoyezi nsiywa namadoda
uma kugaywa utshala a-
banye bahamba ngomuzimba
bafake ihenbe njena. noma
bafake ivikethu sodwa kuphe-
la. Uma kugaywa esontweni
bahamba ngezincabulele ngoba
izicathulo bengazi thanda be-
ngakwazi ukubamba ngazo
kuthi. Uma beyafakile kuye
bengathi bahamba emgodini
bahambe kancane. Abanye
bayayela uma beyafakile
kwasinye isokakathu ba-
faka lamadodanucathu-
lo. noma sokisi lamadoda

K13/21

①

Abandaba nama sekisi
 weza inyama nangendi
 lokwe eyendula yingubo.
 Ikhakhu uma yindle
 indilokwe bayweza ngaphe
 zu kwengubo yikhona izobo
 nwa abantu ukuthi yindle
 nama drozi bayawa weza
 abo made ikhakhulu ying
 ne eyisencane. kalubayi nama
 khosi-kaji bafaka yindenzi
 ngubo eyishaya emagakaleni
 bagaphe izidwe njana bemi
 le ukhlonipha labakhulu
 labo ganekhona. Ekhanda
 amakhosi-kaji atwala ama
 duku noma izidweyana zilinge
 ne ukutwala. Amantombaza
 ne nezizwa bafaka ama
 chuchi eyindlebeni zabo na
 mabangele amaningi eyandl
 eni kanye nobusengo eyandl
 nasenyaweni.

119

K13/21

Ukuzila ukhlonipha.
Intombazane ethi ingagoma
igale ukhlonipha lapho i
gome ngakhona. Isizo hamba
ngo kwesaba njalo njena. Uma
ize yagama lapho isizo khlonipha
ngo kwesaba ingqubano encane
yokubona kalisa ukuthu
manjena ikhloniplile. Ngiba
bizo abalapha ithanda
khona ngamagama. Ija
mba elinye ibizo umu
kuthi ibizo lomunye yalapho
sithandakhona linjalo ka
njena imahashi bathi pele
noma ingadula. Umapho yusa
umaharisa. Umuntu-umkha
phelwane. Uma umakoti
ephule lomuthetho uyahlawu
ulawa. Nentombi engahlom
phi iyaliva kuthiwe akunt
mbi yalutha. Kwesinye isikha
thi ikhloniphe ikhloniphe izeyale

X13/21

(119)

futhu lapho. Inombi ukuba
 lingathatwa izama ngamasu
 amaningi. Ikhoniphe, yelu
 kele abakubo kamuphila
 zithebe namavovo. Ibenzele no
 twala nokunye okungaydu
 misa kubona. Ibenomisa
 kakhulu kwabase mizini uka
 ze ithatwe. nabakubo baya
 yozisa impela ukuba yaziwe
 abasemizini idume kubona. Iza
 lukazi ziyamkhonipha umkhwenya
 ne kakhulu. Nezingane futhi
 ziyamkhonipha umkhwenyana
 ziyathenwa ukuba zimhlo
 iphe. Nomkhwenyane uya
 bamkhonipha abasekweni kakhulu
 alungisele ukuba angaliwa aba
 sekweni. Uma engazi lungu
 seli uyaliwa. Nayi abazali
 bakhle bayamlungisele ka
 hle baphe abasekweni utshwa
 la. Okuthiwa amava abasem

119

X13/21

mizini. Ukuzila. ukuzila
kuyinto enkulu kuya fana
naku ukukhulupha. Ummu
kwenyane akayodli inkukhulu
yasemuzini. no bisi loasemuzini.
Namaso aka wadli. ne
zintombi aziwadlilani amasi
sasemuzini. Nasekhaya azi
vami ukuwadla. Ubisi
alufakwa ethiyeni uma ku
khona abantw. Ummungo
ne uzenzela yena yedwanje
na. Emzini wakhe nezingane
zakhe. Izingane azinikwa
itheyi kuthiwa zofunda
ukubunguka zishiyama
khaya. Ukwadla kwase
muzini intombi uma isigo
mle ayikudli. Iqina ngo
kuphuzwa utshwala kuphela.
Uma isiganile ize inikwe
imbuzi, akuthiwa indla
kudla. Iyaye ihlalelwe

K13/21 119

buze kutli ngelikade, ibisi
 iyadla. Inikwa inkomo ya
 masi nokheya. Inkomo ya
 masi iphuma ngakubo kwe
 zelobolo. Uma uyise engayi
 nikanga, usezoyi nika yena
 umkhizane inkomo yakwayo
 incengweize iwadla. Amakho
 ukazi awayodli inyama ye
 nkhulu into yabantwana
 nenyama yengulube awayi
 dli amakhosikazi. Athatha
 amaphtha kubo kuphelanji
 na engulubeni ibisi nikwa
 abantwana bagdilele. Enye
 into chamba nokhlonpha
 izindawo. Umakoti, nomaike
 sikazi endala ayiyi endawe
 ni kayise nomai kuvelani
 ayiyi ngakhona. Uma kune
 nto eyidinga ngakhona iya
 phuma ibize tingane izoyi
 thathela. Uma ingekho iyeke
 implela.

s. (119)

K13/21

Ukuthenga

Ukuthenga umusebenzi
wawo amantombazane na
makhosikazi. Kuleli ku
thenga izinkomo emahlange
ni. Akukho okunye okung
a baswa. Amakhosikazi a
yabizana alindane a tha
khi izimbazo nezibopho zawo
azivile emanzini. Athathu
khalo ahambe eseyotha
za emahlange. Inkhosika
zi uma iyodwa iyaye sabe
ukuhamba yodwa ngoba
kusekhona izinyokanazi
nye izilwanyane. Kodwa
anezibindi ayahambane
na abuye futhi kahle. A
zothi uma efika angathe
zindawonye agagane ama
nye aye kwonye udawo be
se shlangana uma sehambe

K13/21

(119)

Namantombazane ayame
 mana ngoba esaba izinsi
 zwa ukhuthi zowa ficaka bi
 uma ihamba ngayinye. Fu
 thi kulapho kufheld khona
 zonke izindabazawo. Aukha
 ehuseni aze abuye ntambama
 ngoba kado ezkelana izinda
 ba zezsheli namasoka. nazo
 futu izisheli zigawa vimbeyele
 uma eyothega amantombaza
 ne. Ukwehela kwalapha ku
 yabanjwa intombazane noma
 iingamfuni umuntu. Phoke
 kuye kusise abahamba na
 yo intombazane. Uma iyodwa
 baya ganga ngayo. Ayihambi
 intombazane iyothega yodwa,
 ayilindi yodwa futu. Ubani
 ayimutholi umuntu ba
 iyothega ihamba nengane
 noma eyomfana noma

(119)

K13/21

intombazane. ziyacandwa
izinkuni zebuthelwe ingwa
ba, besel ziyaboshwa ngom
ucilo noma ngezi ntambo.
Ucwetwala umuntu umu
nyaba wake eyanawo ekh
ay. Okhuthile ugophindela
juttii. Izinkuni zibekwa ini
nyaba emikhulu esithondwe
ni. Kuye kuthewo ngimanzi
yikhona zokomela/ekhaya ka
khulu ngimanzi zuya zizawu
ma hina noma kuphekwa
utshwala yizona ziwubawu
a umculo ukuba ungash
shi ukucisha. Sukhona
ijihlala ezinga thewo nje
ngemisululelo inentuthuzi
kthezwe uma kuphekwa
utshwala ngoba kuphe
kwa pandle ayi endlini
Amarila abona kaba ngoba
engengitwondo.

K13/21

(119)

Abafana bathenza uma
 kosiva iphaphu no galo
 wamadoda. Uma kibaya
 kungesothango kuthenza sona
 uma kungamatshe kuyathu-
 zwa izinkuni. Kucisinye i-
 khathu bathenza izinhla-
 nga emasimini ebusika
 kama bele nombila. Kodwa
 amadoda awavumi nezi-
 nhlango ngoba eziinkono.
 Kodwa uma anhlango e-
 maningq kuyavumwa athe-
 ze amakhosikazi. Izinkuni
 zisiza kabulu khovuthise-
 ni nasehubaseleni utshwale.
 Nomhlaba uyathenza ngoba
 wandile kulendawo. Noha
 liboma uyathenza. Abanye
 bayazi thenga izinkuni ku-
 bo lungu izinkangala zika-
 wathella. Zebani azandile
 kwande ubagalo hikanyisa.

s. (119)

K13/21

Umusebenzi wamadoda.

Amadoda avarawo umusebenzi omkhulu kakhulu nto njena uthe wala nokuxosa nge mpi. Kunisiwa zasebenza ukwe khela ngoba zipuna abafazi abaningi. Zitho zingq gonywa zihambke zipuna imali ye zinhomo eloli. nanhokke umusebenzi wezisiwa. Amadoda wona asebeke abafana bawo ukuthi benziya ni bona. Memali ayikho ngezela, kubo abafana bawo. Ukulama umusebenzi wamakhosikazi nezungezawo. Ngaphandle umkhanda uthe wala madoda nayo uyayake lina. Amunye umusebenzi wamadoda ukubiza amasimu awo nga mahlala. nokwelusa zinhomozawo

K13/21

(119)

Anna khosikazi ayasebe
 nza impela kakhulu wona
 namantombazane. Ukuluma
 kwenuwa iwona amakhosi.
 khosi namantombazane. Aba
 nye balima ngenikhono, aba
 nye balima ngezinkabi, aba
 nye ngezimbongo. Uthu uma
 lesedile dhambe ayohlaku
 lafuthi. Ukukhulula kuwe
 musibenze onzima kuwona
 ngoba nokulima akungo
 indlela endle enkhe. Ukhuba
 akhosiwa umano kuhwa
 ye phezu njena. Ukukhula
 ukhulule. Kugala kuma
 mabele nomo nokulumi
 weyo. Asayo phuma phakhe
 le ama khosikazi namant
 mbazane. Indoda ehlakulayo
 kuthiwa yehlulwa umfazi
 bese yahlakwa. Futhi akh

(119)

K1:3/21

hamba nonkoshazi ehlayo
kulele lalapha. Inkoshazi ih
amba namanye ama-khosi
kazi. Uma sekuthi ukhula
luningi inkoshazi wyo kwe
nya utshwala mame abo
ngayiza abantu. Amado
da awavamisile ukuya atha
? nayile apike acela ukuthwa
be ayidula lapho. Uku
hlakula umusebenzi wa
makhoshazi kuphela nezi
ngane zamantombazane. Asa
holanda manjina uma
sekupholile ukhulakula
zo kulanda kuwo muse
beni ~~omkhulu~~ impela ngoba
kuthatha iskhatho injayo
ni zihlupha. Uma sekwe
dlalile sekugena ukho
una. Amabele anomun
sebenzi ngoba ayakwa
kahl abkwe emunini a

K13/21

(119)

Athatwe esicwa eatheni nga
 makhanda abanyo nja lo
 ngechliphi. Azohlala lokh
 athu bese ebuya ebulwa u
 ma sekuphaka thi nobusika
 aku buli amakhosi kazi
 iqisizwa ezibulayo zisizwa
 amakhosikazi. Zenzelwa uti-
 wala uma yobulwa. ziphe
 kelwa ~~utentelwa~~ futhi no ma
 ubontelwa. Kuba lwa ngezi
 ndukho. Amakhosikazi ayela
 wona. Asazwa kutha ama-
 bele awase emigodini. Uwa
 thelwa emasakeni nasematha-
 ngini afakwa emigodini kupa-
 la. Uma tathelwa kusali
 amabi ngaphansi okuthisa
 ivangcobe asakhontile a-
 mabele kuyadlwa nombila
 usekhenyisa amakhosikazi
 nokuthiza okwamakhosikazi

(119)

K13/21

Ukwakhiwa kwecubaya
wendu.

Uma umuntu ofuna ukw
akha isibaya uya kwabany
e bamubonise isiza senda
wo lungile. Uqonda kiva
bakhethe abanolwazi ne
ndawoleyo. Uma esekwezi
le loko use simba isiza
leso alunganisele izinko^{mo}
zakhe, nomuzi wakhe ngo
ba isibaya siphakatho ka
muzi umuzi uyasinkant
phakatho. hoku kwaziwe
la yikhona ummumzane
esokwazi ukuzwa nomu
shonoyakhe yega isibaye
ni noma igwagwa ezinye
izinkomo futu. uzothi um
a eseqedile ukubala aha
mbe ayofuna izigqobo e
mahlatshini. Abuyenazo

K13/21

(119)

una zithola ubuyanazo
 ngayinye nyalo aye agcedenku
 agqondeka. usezokumbaba ini
 godi eminingi elingene nezi
 igrobo. una sezigunyehiwe
 izigrobo usefuna uphecho.
 Kuthatha isikhathu ukulw-
 ngisa isi baya abanye benza
 kutshwala baneme abantu
 ukuba babasize. kuyashe
 shisa una umuntu eze
 utshwala. Sethi ungaphela
 bese kukhandwa impundu
 yohugena izinkomo. kwenzwa
 nesango elikhulu lazo zonke
 izinkomo intuba eyizigacile
 abancane. usezofuna/umva
 lo yokuvala intuba nesango
 usezohamba umuntu a
 yofuna unyanga yokubethe-
 ka esibayeni zingaka ngeni
 izinkomo phakathi.

Uzothu uma esqede korke
 loho acele ngentelesi. besezing
 ena izinkomo phakathi use
 ymukisela ngezinyamazane
 ezthize. Uma inkonkazi ip
 emufuleni ayngeni esibaya
 ni ngoba kwabethelwa. Futhi
 inkonkazi ayizidabuli ka
 bite izinkomo uma yemi
 nomia zihamba umthetho
 lewo. Namajoko nama ketha
 nga aywezi inkonkazi nomia
 entombazane.

Indle yona sicawa njenga
 so esibaya phansi. Yona izi
 ngobo zayo zibanuzi wophico
 lwalo. Luba luringi impela
 kakhulu ngoba iyacina nswa
 kakhulu yona ukhize ingaw
 masohlane. Futhi kukhetwa
 izigobo ezukhuni ezingaw
 thandwa umehlwa. Ezing
 aheshi ukubola futhi

Umunyangano wendle munye
 umu seluphelile uphichu
 kufunwa ama bale lo ne
 zintungo nama baluko. Ama
 baluko ahlanya phezu
 ame futu angafathalali ku
 ze indle inganethi. Umase
 begedile ngama baluko ba
 fake izintungo. Amakhosi
 kazi asayokubeluka zihla
 ndla ngombhanga. Riwekhili
 sihlalanda eph-sembiza loka
 uphakhla. Umava kwalokho
 sohu pulawa ngo thani. Ku
 khetwa abantu abakwazi
 yo ukufulela izindlu aku
 thiswa njena. Uma indle
 inetha umuntu uyaye ku
 mahi ayeylungisa ngoba
 phela wahola tiralungo
 kufulela indle. Uma
 eseyphinda angabe asabiza
 lutho njenge mali.

s. 119

K13/21

Zibongo zika Dudeni
ka Alayisa Mami.

UAlayisi kwa kuyinduna e
nkulu ka Silwane. wakhe
wahlasela ngome kapho u
Dudeni, aythola khona lezi
zibongo. Kwathu kanti impi
yakubo isimulahlle kele aka
sayibori wafuna intu^{ba} yo ku
phumelela eyitheni za khe
kwathi ukuba bamubone
abase Ngoma bamuthelle
kela bokhe. Echanba nejinzi
zwa ezintathu ya semayakeni
nejimbili zakwa ndawondle
yathi ukufika impi batho
lana. Kwezwa kala kwaba
kubo ukuthi u Dudeni akabo
nwa. Kwezwa kala nokulwa
kwempi. Banikela khona
abakubo. bayidumela eyase
ngome. Kwafa injizwa zintathu
aychanba nayo wasala yena

Ithena uba ibaleke eyase
ngome wathola izibongo.

Uvisu singaphakelwa
umncondo ka Shaka
uma dla esithe kungafanele
uhlalana zhlangele
ugudu kali benywa
umehl akabekwa
uzihlangu kayephuki
libantshiya bembhile
ezihlangu kadde zayhlalana
ezahlaba inyamou bunc
Qwahlube umntaka nhonde
Umduma libalele kwaba
Ongaduma imilomo yezi
ntombi ngalukazi nomadoda.
Akhamisi kubande ematshini.

Ukhamisa ligugubale
line uvula engapheli
Ukundla zingagedwa njengo
ngwaja. Umda hlala ebophile.

Ududeni akayona inkosana
 kuyise, aka zalwa futhi unko
 si kazi, kodwa ngokuhlaka
 npha wathola izibongo kuy
 ise omnyalayo. Uthe ukuba
 uyise afe wasala ududeni
 emaxweni kuyise bonke
 abafowabo babaleka, ngoba
 besaba izitha zibankhankhi
 khile ndawonke.

Uklayisa wayena ma
 khonkazi ayi thuphane
 zinsigwa ezingama shumi
 amabili. Namhlanje ayi
 na ududeni umusizo we
 nduna nomu bongeli wayo
 kuthena musukwana ku
 behwa u Mkhali induna.
 Inkosi emigama ingavumi
 kwanyena omle u Mkhali
 ali impela kakhulu ukuba
 apha the abe induna ngo
 ba

K13/21

44
119

Kungowase ndlunkhulu.
 kuthena o nganyile bladla
 nezinye izinduna zingamunye
 funi ukhali ngoba eyi
 luma futhi engakhonzi ko
 mkhulu. Phoke wabekwa
 ukhali ukuba abeyinkosi
 induna. Kuthena kuthetwa
 icala khona ngaphesheya kwa
 ba uyena futhi uDudeni osi
 za ukhali ngokumbonisa.
 Amasu angawenza ngoba abantu
 abanye bangakwazi
 induna endala. Phoke nom
 khali kwele hile ayeke
 amadoda. Ududeni emyeka
 indoda edumile kwelanga
 phesheya e Ishekane. Uwothile
 futhi, uyasiza futhi ukhali
 boleba abanye abahlupheki
 liso. Nokubonisa umuntu
 uma inecala elithile. Unjengomunye
 meli kubantu.

s. (119)

K13/21

Isidlo

kuyinto ethokozayo
 uma kwezive isidlo. kugala
 ngokumenywa izihlobo naba
 ngane. Batching ukuthi
 maba cwile amabele.
 kuyothu umabonke seke
 cwilile bese kushiwonwen
 ku lokugala ukugaya.
 kuthu ngozuku lokuvova
 bese kulowo mui ukw
 nguma inkomo. Bavama
 ukudlaba inkomo ngambi
 li noma ngantathu, abany
 njalo ngayinye. Amadoda
 anguma inkomo. Amadoda
 ahlezayo athola amantathu
 ntsho aphiye notshwala kha
 na lapho. Kuphuma ukhamba
 lwa wo. ngalezosuku uma
 iibayo kunge sengodaku
 ye kothive sona. kosiwe
 nenyamana ngaphandle kwa

K13/21

(119)

ntshontsho. Amadoda adle
 noqalo wawo. Kosa abafana
 naba phemba umulilo yibona
 Amadoda ayahlala njena adle
 uma isivuthiwe nabafana
 baphuwe iwona. Inyanzwisa
 ma ukubaphushule izinsonya
 makahle. Ngakusasa isiphe
 kwa. Amakhosi kazi amenzi
 we eye namagaga oshwala
 kuthu uma engena kuyijji
 ywe kujajulwe. Ushwala se
 buzo hlelwa obummandi oba
 bakhulu obubi obabafaka
 zane. Kuzothu umaselinta.
 ntaba amadoda ayesei
 bayeni amakhosikazi nama
 ntombazane ahlale eyindli
 ni wona. Be kwabwa
 ukudla notshwala. Akukho
 okunye ukudla okudliwayo
 utshwala nenyanama leyo

(119)

K13/21

utshwala buza muvase
kudlive inyama. nabakhulu
nabancane bahlalawonye
Uma sekudlive sekuletwa
utshwala bethulwe ngezigo
nga njalo njena. Abanye se
beziphuzwa. Uma umuntu
owaziwayo uyaphuzwa yibo
bonke madunde bekubiza
noma bathumele omunye
wabo azokuphuzisa. Umase
kuphuzwe. Umunumzane
uyasukuma abongwe iband
la alandule futu. Seku
zouka amadoda ngama
butlo ngama butlo agiye
kuthu uma egiya abo
ngelwe. Kuthu njalo agiya
kahlwe abongwe kahlulu
Sekuya amantombazane
makhoshazi ezobuhayisi
zefutu kuzo kiphelle.

K13/21

(119)

bese behamba abantu
kuyothu izihlobo zithole
inyama ethize ziphivwe
kuye kutlu enye inkomo
yancle ukupha abantu
kuphela zona izihlobo na
bamenyiwelakade bele
the amagaga.

akubuswa ilanga li
belinye nakusasa kusa
beya abantu bathole futshi
nangombonunye futshi.
lo kukwenziwela uma
unumunzane efuna ukh
busa njena neyungane zake
ebonga kukhulunkulu ukh
phela kwakhe. kwenziwa
ebuse ka kuphela ehlobo
akwenziwa. Izizathu soku
ba kubese busika yingo
ba inkomo zisuke zisagwile
kade zidla amadlanga zikhuluphe
le futshi unama ayibobu masusha
nabna bele asandike.

Type d

21/39.

119

K13/21

Impi yabakwaNyamalala nama dulane.

Lezi zigodi yingaphansi
 kwinkosi yingye. zehluka
 ne ngezi ndana. Induna ya
 kuba nyamalala u Somsuwa
 Eyase madulaneni usoshanga
 ne. Kuthena ngesonto ele
 dlule kwavelo ukuxabana
 kwabaka nyamalala nawo
 amadulane. Babangajintu
 mbi nokugada kahle.

Izigodi ase madulaneni
 sibcane kunesakwa nyam
 alala. Koshwa phezu kokuba
 sibcane lezigodi suna
 kahle impela futhi unenka
 ni ekulweni. Kwakuphuzwa
 ukhwalwa kuwumando kwa
 nyamalala. ngokubamba
 lana amagqabi lezi zigodi
 yaxabana zalwa. Omibonze
 Eyase madulaneni wafa

kwaba ka nxamalala
 walimala omunye bamu
 shaya umunye bamu hlu
 maha. usagula yena. Phyu
 kokuba ijinduna zhuza
 hangaha kodwa akuywa
 kahl. Lempi yahlangana eku
 soku Alithala kali iginiso
 laplia kwasuka khona ngoba
 kwakungathi seixelene. Phoke
 namagoso empi awaboranga
 eze behublangenwe njena e
 ndlini kwaditha sthuala
 kwanjeyana. kuthe ukuba
 kuba njalo yehubana phi
 kathi. ngobancane abase
 madubanezi baze baba
 leka impela lakwa thola
 kala khona uhulumala
 komunye wabo. Manjena
 seyimbele nabaya emaso
 utweni abesenduli abes
 lisa kusinda abafunda isi

(119)

X13/21

kolo kuphela. nababe ngekho
empini. ababe khona abe
sakhashi phela. nabeshela
khona kwa xamalala nase
madulane abasayi. Aba
kwanxamalala bekunomunye
cangyo ozoba kwa sumakude
de ngokwesaba amadulane
igobo lamenezela ngeqolozu
kwanxela ukuthi kungaba
yimuntu kwa sumakude.
Amakholwa ukhuzo nawo
angene kulendaba yingoba
yivona agala utshuli njalo
kuthi abonakale escheleni
nawo. abasakwazi ukuwa
shiya sebwashtaya nawo.
Sikhona amagosi naku
wo amakholwa ngobawaya
hlupha. Asanebutsholwa
adwa. kodwa amakholwa
asemancane njalo njena
kunama beshu. Nabafana

bezinhomo basemadulaneeni
 nabakwa kxamalala aba
 shiyani yiholoko balwa
 njalo. ngesikode esedule ka
 shaya nezogane zeshole aban
 se madulaneeni ngoba indle
 la mdlula khona lapho e
 madulaneeni. Ezinye izinga
 ne zazi phonsa emfuleni aze
 nuka kodwa kwazisa ukw
 thw amanzi ayengekho. lezi
 zigodi zindlale impela
 akwaziwa ukuthw iyoalawho
 moni. namantombazane
 lezi zigodi yabekene nawo aya
 lwa kanjalo namakhoskaji
 awathandani ngoba ibalwe
 kufiwe emadulaneeni. Induna
 uSokhangane useji khuphile
 ebuduneni ngokubona ukw
 nyaka nyaka kwizi godi. Oku
 Makhulu kwazisa ukuthw
 akaphilile kahle uyagula
 sekhwampowabo eukhuleni sakhe

(119)

K13/21

Ukubona umkwenyane
 hokw kwenziva uma koti
 uma engaka canguzi. Ubon
 wa uma evela umusebe
 nyini umkwenyane. Kuze
 kulindelwe ukuze kuphele
 isonto umkwenyane ephile
 base kugaywa utshwala obu
 ningi impela noma zungca
 zi ziyow¹⁵ ishumi nesihla
 mu. Umkwenyane akha
 tshenwa ubona ngoba so
 bungena njena utshwala
 ngezungca. butshwala izinto
 mbizodwa zikhambi emini
 zhamba ntambama seku
 shona elanga. umuntu oyo
 ngokuyizisa njena zhamba
 kuhlaka zicula. uma
 shlangana nayo ziyakuphu
 zisa noma ubani. kuthu
 uma zifika kuyywe be
 se zungelwa ukungena

umkwenyane weyaya kuyo
 zona. Umakothu yena aka
 ayi uhlala ekhaya. Sekuzogena
 la abantwana khona manjalo
 abazi qwili ijintombi zingena
 nabazi bonile. Sekuzophuzwa
 lo butshwala buze buphele
 kusale okuncane njena
 kwakusasa. Buphuzwa zi
 khona ijintombi lezo. zothu
 ma sebuphelile zibuye. Se
 zuphelelelwa izinsizwa njobe
 zize zizi beke eduze naman
 ekhaya zo. bisheli zitholathu
 ba lokwe shela lapho.

umkwenyane zithi umma
 zifika azihlabise umbuzi kha
 na ngaso lesi sikhathi. Ithi
 nyo iphekwe masishane.
 umma umkwenyane engakwazi
 nanga loke kukhona ba uhut
 uyomala ummakoti ngobaphe
 la zezizizwa ekhaya kumakoti

(119)

K13/21

thi. una futlu umkwenyane
engawenyanga umusa walamu
za kuzobona kala ukuthu uya
mala umakoti. Umakoti
usuke umubiza umkwenya
ne uhuba makeye kuyena
amuvaka shela, ngoba sewa
mukhumbula kakhulu. Om
unye ukuya nguntombi lezo
egkhumbi wakhe. Una
engenyanga nayo angabe eca
llala isikhathi bide erge
zi. Nomkwenyane akashe
kumakoti ukuthu namhla
nyaya. Weluhof ngobasehu
pha ingane ethunywe
umkwenyane ukuyomubiza
uduhlala elindele. nokudla
kukhona. Umkwenyane
akayidli inyama yase mxi
ni, panasi, nobisi, udla
utshwala no bon tshisi ku
phela ukudla okwagwaya

inyane naye yakawo.

Umnakoti usegolutha ijingqo
bo ngokhunyanyisa njisi lha
ne. Laba goldalakhona, nomu
yeni wakhe. Uma lina uyo
cela umnakoti wakubo ukh
ba amucije ngendle uma
ukhona balale khona. Umny
ni uhlala iginsuku yombi
li. mhlambe lube kunye
kuphela. Kuswelekele umnyeni
amuvakashela njalo umnakoti
wakhe uma ehesikhathe somu
mvakashela ngoba uma enge
zanga kusobala ukuthu uya
mala. nomnakoti useyo lungu
sa. apine enye insigwa. Uma
koti uyahluphika uma sekhi
khona umnyeni ngoba uya
kha njalo uma shamba eya
kude. ngoba kleye afike engelhe
umkwechane. Umkwenyane uhl
ala naba lamu bakhe omimi
banuletheli no kudla futhu. Uma
koti uyamase ebona ukhathe. umkwe

K13/21

(119)

Induna yangaphelela
 kukhona isifunda esikhulu
 senkosi yona impela ya
 semacumwini. Saakade
 siphetwe u Dlayisa muni
 ezalwa naye u Phakade. Uthe
 umma esifile kwadingwa u
 the kuy bekwa bani u kuba
 induna yakhona. Abamhlophe
 e base babeka umthetho
 ukuthi owase macumwini
 angabekwa u buduna ngoba
 baya bangwa nenkosi ya bo.
 U Dlayisa akamange ekho
 ma kahle ku silwane oku
 lenzalo ku. waba inkosi naye
 ngokwakhe. kanti wayeyi
 Induna yenkosi. kwase ku
 bekwa u Hlati Sheji ukuba
 abe uyona induna abawo
 khetho kubantwana baka
 Dlayisa. Waphatha kahle
 u Hlati

K13/21

119

manjena ushushive
 uMlathu shezi. Ushushive inko
 si kanye nabamhlophe. Asikho
 isizathu sobubi kuMlathu int
 njena bamukhapha ukuba
 kuvulele abanye intaba. Uku
 phuma ku kaMlathu kubekinda
 tohana impela ngoba inkosi e
 emnyama yaze yacishi uku
 ngama. Abamhlophe bakho
 mba uMkhali muncu wasendle
 nkulu naye. Inkosi emnyama
 ayakuthanda loho. Yazi khethe
 la owayo umuntu ongenayo
 owase macunwini. Uqhambo
 ngomthetho wophutho ukuvule
 khile ukuba kubekwe owase
 macunwini ubuduma futhi
 ngoba banocuku. Abantu
 base Ishekane abanuthanda
 lowo muntu okhonzwe inkosi
 yamnyaka inkosi yakhomba

(119)

K13/21

umfana kamakujini. Aba
mlophe abakwama loko
bathisekwa bekwa umkhali
wasemacunwini. Phoke yathi
inkosi uma ifuna ukuba
nywi yehluleka ngoba nayo
ibambele usi makade eye
na nkosi yamaunni. Okhwa
manjina usafunda e Idenda
ale College usemuncane. Uzalwa
umngqobane inkosi hazi. Phoke
lenda ba yaze yasungulwa uye
undabababantu emgungquadlo
vu. Kwagena ngaye umkhali
ocyonduna manjina
Okhwenza umjindo angamitha
ndi umkhali ngoba yena
umkhali wayengazi kokho
na komkhulu Inkosi
Gayungamazi. Yesabafuthu
ukusithi uze yabangisa. Manji
umkhali ocyonduna yobu

ngaphesheya eSohakane. Umkhali
 ali ushele waya enkosini
 mubizile. Yamululeka
 nezathu ebezanya ukuba
 ibelukhuni ukuba mako
 behwe ubuduna. Naye
 umkhali wayakhombisa ubu-
 so obuhle inkosi wayethen-
 bisi ukhamba ngenithetho
 yayo. Umkhali lona kade
 ephoyisa mnyaka eGrey-
 town. Phoke wahamba kahle
 futhi nesebuphoyiseni. Uyi-
 ndoda ngoba namakhosi a-
 umondlalela nawo. Ubekwa
 Philimon muni kulamaso-
 nto adlule enje ndoda ya-
 makho lo weyivakashela njena
 kunhlayo zabaseSohakane
 geneliso ngoba bebempuna
 swasemacwini ababuse
 kahulu yena umkhali lona.

s. (119)

K13/21

Ukubulawa kwentso-

no.

Inkomo ibulawa ngom
 khonto emacumvini. Zizybu
 yiswe inkomo umacutha
 mbama. Kuphela nama dodda
 amaningi nabafana. Zothu
 uma sezisesi bayeni khulu
 ngiswe izitsha zonke zokhu
 khlinga khulawo nomkhonto
 ukhuzo kethwa indoda ekwazi
 yo ukhugwaya inkomo imi.
 Inkomo igwaya ngasokunxele
 isandla. Umuntu usegozi vinbe
 la. Ezinye zisondele eduzane nay
 ezinye inkomo yikhona nge
 zokwethuka nalena abayi
 igwayayo. Uzoigwaya esiphanga
 ni magondana nenhlayiso
 uma isigwaya aphumawonke
 amadoda ayobuka. Ayolehele
 la futthi. Umumzane ugala
 ngo kuwanamisa kuphela.

Kuphuywe izinkamba ezi
ngene nomazibe mbili nyena.
Ayaboshwa inkomo ejimphodwe
ni. Uceyigwa bese elalapha
nei ykhona izokwazi ife masi
shane. Kuthi maingawanga bese
ephunda futhi agigwazi khona
lapho ngawo umkhonto enyeiba
leke sawo yege nesibaya. Iinj-
we futhi. Imhlambi kuze kabe
amanyebe awu nomato uku-
ze ife inkomo. Umnumzane
womuzi uyajabula uma inga
sheshi ukhufa ngoba phelana
ye wophuya ukhufa, kuyazi a
futhi ukuthi uyindaba. Esh-
sha ukhufa umnumzane
usoke elula engenamandla
engasheshi nokhufa umase
kelwa impi noma uma ebe-
hene nezitha zapha. Usoke
futhi ezipha kahle izinkomo

zakhe ngoba zuyelashwa izinkomo zabantu, zimelwe umyango zizi nukisele ukuya zande ze khuluphale zikhule futhi. Um a isipile sekuthatwa izindishi zizo khongezela ububende bayo igazi layo. Uma umuntu oyi gwazile ecesandla esihle libe lilingi igazi. Inkomo isizohli mwa ngemi bese, nange mbazo ukuya isheshe ukuphela. Ikhizwa ukhlangotho lwanga ndle nyanje kugola kade kuyiwe kohlunye futhi. Uma isiphelile ibisi khuya khushwa ama ngina nebele nom a isisende n ma kuyinkabi. Uma sekwe ziwo konke lokw kusikwe insonyama, nomkhele kanye nengola. Insonyama yangaso bunene isandla iphuma nendlebe. Eyangaso khohlo ayiphume ndlebe.

Eyangasokunene inikwa umuntu
 onas khulu. Eyangasokho hlo etha
 tua umamnyane wendle. Inso
 nyama inyama etholakala nga
 bezindlangothini zombili ngapha
 nbi. kokuba etha hlele mkom
 o. Uma wonyama waphumi le
 sekuyo khushwa umkhelenhla
 ngothi zombili. kukhishwe no
 khelane futu Ingola seduze
 wobilo madugane nesifuba. nayo
 iyakhushwa. Uma sekukhushwe
 lokho sekuyo khushwa umkhono
 nenulene kuthola kale na
 mantshontsho. Ithi ihlingwa
 inkomo kube kubasiwe njalo
 kosiwa amanantshontsho. Aba
 nye bahamba nawo baye
 nawo ekhaya abeoungena
 ndlini. Umamnyane udeyokhi
 pha umkhono wamadoda awudle
 khona lapho. Sekukhushwa okwa
 ngaphakathi komde. Sekuyo phuzw
 emuakwa lokosithwala bese

64
 etha amata amadoda aayo kanye kanye. Apha
 ya utokwala adle ngidolethi yayo. I. Abafuna
 iphi aphuzwabo ngakunyanzi. Iyigqindweel
 kuba ngelwe
 uma sebekhishwe hambi.

s. (119)

K13/21
Ukulinda

Ukulinda umusebenzi
wama ntombazane kuphela
namakhosikazi. Abafana
namadoda abalindi. Kuwa
kwa khuseni lungakaphumi
ilanga kufanjwe kuyobona
wa kubushwe selishonile
ilanga ngoba ijinyoni zephuya
ukhamba. Amanombazane
ne anama bodwe awo ku
pheka emasimini. Amanye
ema yindwana yuncananga
ba lishisa ilanga. Anama
lengisi onke kushayazi
nyoni. Kulindwa ebusika
nasehlobo. Ebusika ku
lindwa u lentlusi no holo.
Ehlobo kulindwa amabele
kulindwa ngaphandle kom
gacho ehlobo ngoba amabele
alinywa ezintabeni, kuye
kucatshwe bese kulinywa

K13/21

(119)

Amabele abawa umayo abo
 zwa ngokuthu ulokwane. ba
 wa thanda ngoba amilamari
 shane abinywa habili ngo
 nyaka umunye. mafushane,
 amunandi kakhulu othwale
 ni. ayashesha ukudakana.
 umma kwenzwe ngawo utshwa
 la. hanna bele ande kakhulu
 abugela. izinyoni ayawashya
 ngoba ngokukhulu zwa thanda
 kakhulu kunamanye. umma
 umunthi engena ntonbezane
 uyayi gacha kwabanaye aye
 abinike usakazane umma
 kuvuniwe. kuyanyakazana
 njalo umma kulandivo. umma
 intu ahanbe yonke incirni
 akhuye ephijela ngelengisi
 lakhe. kuyaye kuthu emini
 izinyoni zibe ngcono bathole
 ukuba lokuphumelela. abalind
 ile^z ubhi mase usuwonile

(119)

K13/21

ulentshisi nomo ukholo nomo
anna bele bese kuvunwanjalo
kuyalundwa khona sekunjalo
ngoba kunama sela akutsho
ntshayo umma sekuyingaba
phansi. Avama ukhukutha
tha ebusaku. Ummumzane
akhalali ekhaya kuzo kuphe
le ukvunwa. umma ekwa
khodwa kusa kungasekho
noma sekukuncane.

kuninzi okulundwayo ngoba
nombila uyalandwa umma
usapluma phansi kuneyinyo
ni eywudlayo zivugube phansi
nama phentshu uyalandwa
umma esouthiwe, aze athengi
se. kintombi utshwala bazo
zibuphuzela khona lapho
errini nomma selishonile. kuzo
kuphe nezinsizwa zizophuzo
zochela futshi khona lapho
kodwa aziji umma ukhukutha yony

zsemngi. Izintombi zamakho
 lwa ziphatha ingubo ngambi
 li Ezinye yokuthu uma ku
 gamuka izinsizwa bese yemba
 the zona. ziphatha nesipho yok
 uqqa khona kuzothu maku
 gamuka izinsizwa bese yige
 zile. Intombi ungakwenzi loku
 ziyazi zila izinsizwa ngoba iji
 mukhi. Umasezi buya ntamba
 na zibuya umhlambi. kuzwa
 kala ngokuhleka kwazo uma
 sezbuya. zenomvindo impela
 ziyacela futthi. Nenzizwa zizwa
 ngako ukuthu sezbuya yinto-
 tshi. Phela ukuhleka kwezi
 ntombi akufani nokwamakho
 sikazi ziyagegetheka zona kakho
 Ezinye ukudla zilala zikuphe
 ho ekhaya izivilapha ukubh
 pheka emasimini. Uma gelunda
 ulentelusi zikha elantshu zili
 pheke azhlopheki ukutwala
 ukudla ekhaya

119

K13/21

Uzaveyana wakhwa
zuona.

Uzaveyana buntwane
ni Shakhhe wazalwa wa
molaka. Uzaveyane uyise
wayekhonzile kwakhi ece
mncane eneminyaka
wawo uyise wamusa esi
lengwoni ukosibenze sa
ipulazi. wasekhaya ijiny
langa ezivots wabaleka
wago ekhaya. uyise wa
mabuyisela khona futhi
Shakhhe esahlala manjina
wabaleka njalo engasayi
ekhaya alale egqibeleni.
uyise wahamba ukuyomw
fana. Wamufuna usonto
waze wamuthola. waye
phila ngokweba imfundo
bila amasemini abantu
ngoba wabaleka kusechlobo

K13/21

(119)

usemushaya uyise ukw
 ba amuthole. Akabe aca
 mwa kwamulungu. In to
 eyaxhoxha uzavekana kua
 mulungu wayefuna choto
 wayengazi ukuthi iphula
 zi yini. Wakhlalahlala ekhaya
 wabaleka futhu waya kosebe
 nya emngadini ezikhanga la
 kubelungu eholo ishumu
 locheleni. Akamange eya
 ekhaya leyo mali wazithenge
 la ifimbazi kumanephu zaye
 zanda umbuzi zakhe uyise
 lengazazi. Usethukuthela uyise
 umama wamanephu emubekela
 lokw. Usebuzo ngonyaka ukuthi
 u manephu waya thuleleni
 kuye kube ipilesi ukhathi
 na engamubekelina? Umama
 nephu akaphumelela ukuthi
 kungani. Sebelwa wafa

(119)

K13/21

khona lapho uyise ka
Zaveyane. Uzaveyane naye
wabeke leka umane pho
baze bambulala uyise,
Uzaveyane naye yshinga
amkane engafaneli
kuhlula abantu. Kodwa
waye namandla endlu
la ukwenza. Kwathunge
lunge ilanga e kabene
no mfowabo. Umfowabo
ngo kumagi ukuthu yish
inga. Usemumene lam
pe ukuba yombulala
nebala yea impi use
fika elibala utshwala
uzaveyane kumfowabo e
ogankutho. Uthe eshamba
abantu impi esimulale
le endleleni. Ithina u
kugamuka kwayo yamu
thlekhela wakulala naye

eyedwa. kwafa abantu
ababili abanye babale
ka. wahamba waya e
khaya. Ekhe icathulo
zambha emuva ythen de
zebe ngaphambili. Umuntu
Uma emufuna aduke una
elandela unyawo lwakhe
namaphoyisa ayeshluphe
kile ngoba una emabiti
ayengeke amubambe aye
khulka. waye wanelala awa
shaye awa bulalele angawa
boba. Umphwabo wami
menela impi manjena ngaba
ebulele unina ngomukhetho
yafika impi yamvumbe
zela ngaphethe lutho kwa
Thoskazi encane eXibeni
yamubulala. Wabathena
umuzi wakhe uyamusiza a
waphumelela. waze wafanya

K13/21

① 119

Impi yase mabangweni.
 hempi ingaphansi kwendu
 na yinye kweluhana isi
 godi phabathi. ngako ukuphu
 za nokugida. kwathu ngom
 kangizo owaw khona wase
 man macumini yahlome
 sana imikhonto. yahlanga
 na ebusuku nayo njenga
 yo yakwa namalala nlyase
 madulaneeni kodwale yona
 yayazana. kutiwa yahlanga
 na umuntu wayela ukuthi
 ushona phi lokhanyisi waw
 mkhulu ngalayo mini. kuti
 wa yakhumuka eyangasedwa
 leni, kwazisa ukuthi yaying
 phelele kwafa abantle aba
 thathu abarungi baningazi
 babe kabana ngeizeze nange
 mkhonto. kwathu nasekuse
 ni yafunana kuti yakhuzo
 induna nabamunzani.

K13/21

(119)

Akhanywela^{na} nanamhla
 njina kushubi. kuzompi
 zalana nemisundi. bese zuya
 Idumelana. Isigodi semutha
 ngweni. ubanzi. ushe silinga
 ne nesakwa duma bude. Suya
 ziwa ngonya. Inkosi yajizisa
 ka khulu ngokhulu bodwa
 nangoku phathelana; imikhos
 nto into engaswele^{kule} kungalwa
 kuliwengayo. Amakhehla angcom
 nona. kuywona angakhuzi
 lomuhlela izinsizwa ezony
 a. Phoke kuyajisa ukuthu
 nabadala kuya ba tho kuzisa
 ngobayonant^o ikhulunywayo
 musubuyoke. nezalukazi za
 khona ziduduya abafana
 ukuba balwe. Seyhamba
 ihlomele ne kusize zona izind
 na ukubeka oyoqala asiwe
 enkantolo. Sebasheshe bazi
 buyele irona kurionmundo

(119)

K13/21

Nabase madulanem badl
 baxabene nabase mbanqweni
 kwagisa uhuthu abase ba
 ngweni, bchlukeni ngabe
 deyake yabambana yona.
 Phoke ajitholam ka lile
 abase mbanqweni bavi
 mbela amadulane kwa
 kuhona umusindo nga
 khona. Babaleka abakwa
 lotlangane emadulanem
 yiloku baba nalelo kwela
 basalundele umusindo
 oyaba goga ubenze ba
 blangane. Uma kunomu
 sindo emadulaneni abe
 zi abase mbanqweni naba
 se madulaneni abayi e
 mbanqweni. Abagonywe
 ngakhona bahamba ngoku
 dyenya. bake bamidu
 mela umfowakwa ximba
 ezentombi yakhe emadulane
 ni

wasinda ngezihlobo zakhe
naye engamthukusa. zace
la upalo. kwazisa ukuthu
umuntu uma engamunye
bargaze bandaka kakhu
lu. negoo liye likuze umu
hiolo. nabantu bahamba
ngokucasha uma babanga
bodwa. kodwa uma bunge
kho utshwala ababenzi lu
tho ngoba nabo basuke
benza hlalene. kulwa
uma kuyobukwa bephe
lele. nezintombi zase ma
dulanezi nasembanqwe
ni azithandani nabafana
bezinkomo bayalwa ngabo
ekuhlalanganenkwa kwabo kwa
sacazane. ucazane ukhalo
olikhulu bezinkomo na
mahashi. Abafana balwa
kakhulu ebusika. ngoba
bona abayi emusundweni

s (119)

K13/21

Ushikishu no duma lude
 hezigodi yinkulu yombili
 emplelano ngodi sinye. Koo
 wa uke salwa ngemphelela
 kubusa inkosi ushwane
 kusewa slayisa ngaphesheya
 awaye yndunda enkulu
 yerhosi. Lezi zigodi zazi de
 lelana. zadume lana. kwa
 thi ngokugala akwa bona
 kaba ukuthu isphi, euna
 mandla ngoba kwakufike
 kwehlulwe lesi kuthu nga
 kusava esinye njalo. Mhla
 umbi esinye kiplunde ka
 bili shlova. Kwakuphethe
 umfowase masenwini nga
 phesheya ishinga elikhulu
 lw inkosana ka slayisa
 kwaduma lude kuow mfo ka
 sladla undonsi wempu. Ku
 the kugcisa wehlulwa njalo

nyalo usumakude. kuzi kube
 manhla. Amavungu ama
 dodda auzungozi zama duma
 kude no shukishi. Nanam
 hla azumari lezigozi ziye
 sabana. Kodwa amashungu
 awasabona kali kalle kua
 sumakude. Akushuni aza
 zwakele. Igoso leanzwa u
 nzondo meuru uthe angafela
 upise norina wala haphanu
 wonke. Washuya yintombi
 yakhe ejiringi zamabayi kwa
 kubuya umhlola umntwana
 wen kosi egila umhlola. Use
 shada nentombazane yase ma
 yakeni eykhola. lase kuthele
 usekhola naye. Unzondo lona
 wabulata umuntu wa bochu
 eseyigoso lempo. Wemthusa into
 mbezane ybayi eseyibayi naye
 akayi tetha waze wa bochu

(119)

K13/21

wavela akayithathla. Wasuka
 emuzini kayise ngoba enze
 into engafuneki kuba fawabo,
 nabakubo. bathukuthela ba
 jiyela kumbulala. Wahla^{la} ekwe
 lakhe mnyaka emungu
 waze wathola izingane. Usefa
 umkwe wakhe. Sekeba uyena
 owondla izingane zaschwini
 nonkwekazi wakhe. Waylola
 lela yena ngezakhe izinkomo
 use suke ekholwa e Merca
 wehlala esikashana khona
 ephuma e kuthela nonkwi
 kazi yakhe. Useba yinduna
 yisulumanane, elali nothe ka
 khulu. Wasebenza mnyaka
 lapho laze ladlicwa esuluma
 ne. Uthena ukuba abone
 ukuthi kunjalo wathengisa
 ngempuyo yakhe wayo kwa
 khulu e Greytown.

ngokufundisa nqane.

Uthusa engakayi eGreytown
 waye sezi Roman. Amalona
 anema umusizi womushu
 mayli. Ushamba ya eGreyt
 own. Usebenza ngaphansi kw
 ama Roma esengq. Useth ngo
 kusebenza kwakhe kahle ama
 Roma asemanya umushu ma
 yeli webandla lase nqofana
 Usephendule izinkulungwam
 zamacum nabafowabo. Uku
 pfunda wakuthola khona eGrey
 town kushiswa. Namhlanje
 na ungane nkezi kulezi
 ukhuhle akusona. Uyena
 abasobabshela besikale
 eduma kude. Uningadi za
 khe. Uya fundamuhlayonke
 ningane zakhe zisema kha
 lishi. Umfana wakhe upund
 a eShekweni uStandard VHS
 Awakugala emacumweni ukufu
 ndisa ingane bayamihle ka
 kakhulu abanye.

s (119)

K13/21

Ukuzalwa komntwana.

Mkhulu umkhuba eyenzwa
 yo uma ingane yalwa. Kuthu
 nyena ingakazalwa kufunwe
 inyanga zokusya unina u
 kuz abelethe kahle. Umuthu
 awaziwa kakhulu ekusizeni
 inkoshazi ishlambeyo. Komuthu
 uyambiwa kulethi bese u
 thakwa. Uthakwa ijinyanga
 kuphela. Uma inkoshazi ka
 de ingaphilile kahle umu
 nyanzi ukhupha inkomo ye
 nyanga ngokwe lapha kwayo
 uma ade engaguli kukhul
 wa ishumi norra imbuyi. Um
 a sekujinyanga yokubeletha
 inyanga letha emunye imi
 thi inukise inkoshazi nge
 zinyamazane. Uma fulli
 isizala iyamkiselwa ngazo
 izinyamazane ukhuz abelethe
 kahle. Kuyakhupha namhla

ngo ba abantú abasa beletú
 kahle inyanga nayo yabizwa u
 ma unkoskazi beletú. Athi
 angabeletú kuphushunywe nge
 ziyama-zane. Izizhamba iny-
 anga ichiye umthi izosiza kukoskazi
 zi nomntwana. Izizoba nika no
 mthi weodukuselo. Izidukuselo
 ziyahlupha namhla ziningi inyanga
 ne zibulawa isona. Izizamba hany-
 e nojufunyané. Izizeloku izanjalo
 ezobona umntwana. Uma ecephu
 nullo phandle unina. Inyanga
 uminika umthi wokupha
 umntwana. Sekuzoba umucbe
 nyka nina manjena. Izomuri
 ka imithu eminingi wokucal-
 tha umntwana. Uzojufuna
 uhlanga lokuncalha umntwa-
 ana. Uma kuwu nifana uzo
 funa elubanzi uhlanga uma
 kuyintombazane uzojufuna eline
 arte ezehlanga. Uhlanga bakha

umhlango empuleni bawu
 lungise kahle. Uma usulu
 ngile bathathe uthi bawoule
 kahle bawushise futhu nge
 mura nangaphambili uku
 ze ungav^{hlabiso} ingane kabu
 uma icatwa. Ingane icatwa
 kanyena. Umisa uyawuphu
 za umuthi awumumathe
 awufuthele ohlangeni ukuze
 ungene enganeni. Uma ku
 wumfana bayamudangalali
 ea. Uma kuji ntombazane
 bayayigoga bayibuthe kahle
 umntwana ocatwayo ukhala
 kahle, masshane futhi. A
 hayingaphandle ngaphandle
 kwabo umhlango. Kuye ku
 bekuhle umisa abenzakhi
 athu zokumcatha. Uma
 engazicini lezikhathu umisa
 uwanise ukugula umntu
 ana. Isusu singalungi

Usezo funelwa intombazane
ukuba umphathel' uzohla
tshelwa imbuzi yesiphuku
so kumbeltha. Umna use
zokwenza utshwala bama
khovikazi amusiza musa
kwana ebeltha. Umnumga
ne uzohlaba imbuzi abong
enaye. Nangalolo sukwenya
nga ibak'ona ukwe lapha i
imbuzi leyo. Intombazane ihola
imbuzi ngaloko ukubeltha in
mntwana. Useze khulake um
ntwana. Umna kuwa nakhotho
elholi umntwana wokugala
usezomusa kwaba kubo ba
mphe imbeltho. Usezobuya
nenyama eningi ayephiwe
umntwana ababa bakhe
nomalume bakhe. Nokuphu
cwa uphucwa kubo bama
umntwana ahlal'isewe
futhi imbuzi.

s (119)

K13/21

Ukwelusa ijinkomo

Ijinkomo umusebenzi omkhulu
 otyh kumalunnu. Abafana ba
 kufuna kakhulu ukwelusa
 kwalusa abafana abancane
 njena nama doda anezingane
 efundayo, nangenayo ijinga
 ne ayazulusele. Ziwulelwa
 ekudeni ziphume inklayane
 ybuye eduni ngoleveni zizo
 sengwa. Amankoryane na
 wo ayaphuma ekudeni elu
 swela abafanyana nomam
 antombazanyane. Kuyothu
 maschubuya ijinkomo ba
 wabuyise naudo. Athi anga
 sengwa chulukanwe nobi
 na kuzi kube kusasa. A
 mancane kakhulu seng
 wa nantambana. Und
 kusengwa kugala ngokutha
 twa amathunga neqisasay
 ngeni zonke ijinkomo esiba

K13/21

(119)

yeni kungena esengwa
 lya kuphela. eubayeni. Euny
 zuma ngaphandle njena. Ku
 senga kusizwa nama doda
 namanye amakhoskazi
 ayakutazi ukusenga izinkomo
 uma zithambile. Amanye futu
 amakhoskazi ayazi hlela.
 Umase gesengile sezhamba
 zoye entabeni zidle iize hsho
 ne. zibuye elishonile sekwe
 zosengwa ezisando zala. bea
 zuyavalelwa. Azidle udawonye
 zizadumalude zidlazodwa, ziz
 semadulanezi zizodwa njalo
 njena. Uma zike zahlanga
 na kuyalwa abafana ku
 lamule ondala uma ekho
 na. zidla izihlahla izinkomo
 zalapha ngoba utshani abo
 kha. kwesinye isikhathu zenge
 nise ngaphakathi emthathu
 kwa Bulumien. Bayonibetontolusa

K13 /21

ngoba abavunyelive. Kuyay
el kuthu emini zehle zijo
pluya ngoba amanzi awa
tholakali ziva thola emtho
theni. Okungabafana kuzi
quba ngemtongoluma
zuyophuka. Izimbuzi nezim
buzi azeliswa. Iyeye zibuyi
swe ntambama zhanbe
ekuzeni iyeye entabeni.
Abafana bahamba neji
nja nezagila ngundukang
lambu. Abanye nyalo
baphatha amabizana
mahawu ngoba kubuye
kuliwe. Uma zingene
nawini ubona ngabo
abafana nezinye babo
bega amakhe bebaleka
uma ziyidle kakhulu
umuhini noimuvuse
zokuya emakhaya afane
Amami lokudla kwakhe

K13/21

(119)

Sebomunika bashaywe
 nabafana labo. Ebushika
 hazeliswa ziyazi olela
 Abubuyiswa fithi. Zebu
 gowa uma kosa kuba
 yidiplu ngakusasa. Aba
 fana balwa njalo ebu
 sika ngoba yinkomozi
 hamba kakhulu ziduku
 nase diphini kuyaliwa
 kubanga abafike kuga
 la. Kuyo kugawo neji
 nkuzi kubona kalle eye
 hlelwayo. Koko kuyaba
 lwisa abafana fithi nga
 ba nalabo abafuni kwe
 hlulwe eyakubo. Nezinye
 a ziyalwisa ngoba zithi
 zingahlangamkwe. Kama
 dodda ayaliwa ebanga izi
 nya nezinkuzi. Abafane ba
 bulala izimpondo yinkomo
 yohhula ziyoyu.

3/11/39.

s (119)

K13/21

~~Ukwelusa~~
Ukwelusa

Miringi umkhuba eyu
nywa luma kudlwa
phaphu. Abafana baya
belome be phelele uma
kuyodliwa yphaphu. zok
eshe zibuye yinkhono ng
leponini ngoba bajikhona
ukhuthu kuyodliwa ypha
phu kwababiri. Umfanaso
gwala ubonakala ngoba
lezakhe angayikhona. kuy
zothu laba okukhlaywe ku
obo baliphathe batshene
bonke abafana ukhuthu
kokhlangwana kulendawo
kasho nelanga nesikhathu
langwele sezo kwazabo
onke abanye abafana ze
batshene futhu ukhuthu ba
plathe iginduku zabo.
Buye kuzo naba semadu
lameni bayodla nabo aba
kwa sumalude.

Sekhoyogala ngelungwele
 ukuthaba. umntu kwehle
 lwi eyakwa sumasude
 bathakuthele, bonke abakwa
 sumasude bese kuliva
 khona lapho.

Ukosiwa kwalo kuya
 thiywa kubaswe umuli
 lo. Izungwele azikwenzi loko
 kuthunywa abafana. Se
 kuthatwa iphaphu hosi
 wa lena kugala. Kukhi
 shwe umungo. Ufakwe
 onke amandeni wovive.
 Usonconywa. Uma omnye
 umfana ezazi ukuthu uy
 vika usizo wudla bese
 benthelele bamshaye
 iingozi bahambe naye
 bamngena. Omnye abo
 shaye naye abadelise. Inh
 hiziyo nayo idliva izungwele
 kuba isibibive kushike

kugative izinja nezinkuni
 uma omnye ebona usuthu
 eyehlulwa ayakibo useyothi
 a kuthela bese belwabo
 dwa. mhlambe ziyhla
 nganye emye bese ku
 satsharwa Okubi bikh
 muntu omundala kub
 fana baba bodwa bazi
 lweli bodwa. Futha lile
 s icala ngo kulimazana
 kwabafana bella iphaphu
 kuye kuhlekwe njena uma
 omnye elimeli. Okuba
 yicala uma behlanga
 emye umfanawamnye
 bonke baze bamubhale
 woma kugative umfana
 omnye and nomndala.
 Emnyeni futhi liba khona
 Uma ziyi inja ziyhla
 nganye bonke daze zayi
 kulala, nezinkuni yehomo
 uma ziyi klanganyelele

K13/21

(119)

Rhafana unase kudlu
wa babuwa ngezigaba nge-
zigaba. Kutli Bagatwa nge-
zigaba.

Izaga. Kutli lapho dli
wayo nyama inhliziyo ku-
shijwe izaga. Lokukwenzi-
wa abakhulu nabancane
ngokufana. henyama esele
kyomubango. Kuzunike-
kyomqwele aythethe aji-
dli ijedwa. Athu engakabw-
qwenzi umthamo banin-
thethi kele bonke njengo
kuwo umingo. Nakwabab-
ncane bene njalo. bese
kubanywakes sekukhetwa
izinkomo. Kwesinye isikh-
athu bangalwi unya izi-
ngwele zebabana. Kuzayez-
kuyhethi kahle njengo. Kasi
khaya bayxoxe khahle. Um-
a umkhono zuya emasimini ku-
shaywankathu. End. S. 119